

Keitaasta kairaan

TERHO ITKONEN *Keidas*. Erään maastotermin vaiheita. Suomi 110 : 1 = Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1962. 62 sivua.

Terho Itkosen sivumäärältään suppean mutta sisällykseltään erittäin yksityiskohtaisen ja huolellisesti kerättyyn aineistoon perustuvan tutkimuksen innoittajana lienee ollut *keidas*-maastotermin aina viime vuosikymmenelle asti julkisuutta piilotellut merkitys 'kannas, vesien välinen maataival'. Tekijä osoittaa, että tämä on säilynyt — erällä Koke-

mäenjoen vesistön latvaseuduilla ja melkein koko laajalla Kymijoen vesistön järviolueella — nimenomaan lukuisissa matkanteon merkkipaikkojen nimissä. Appellatiivina 'kannasta' tms. merkitsevän keitaan elämä on ollut »merkillisen kituliasta»; näihin päiviin se on jatkunut useimmiten vain lähiseutujen paikanimien turvin.

Koska 'kannas'-merkitys osoittautuu myös keitaan merkityshistorian ongelmien avaimeksi, on hämäläisen järvi-maiseman keidas-nimistö selvitelty mahdollisimman perusteellisesti. Erityisesti lukijaa uutuudellaan riemastuttava ja asiaa havainnollistava aate on kymmenkunnan keidas-vesiltä otetun ilmavalokuvan sijoittaminen teokseen. Nimien hieman epätavallisen levikin Terho Itkonen selittää näppärästi: Alue on sama, joka jää, kun vanhasta satakuntalais-hämäläisestä asutus- ja eräalueesta vähennetään ensiksi kaikki vähäjärviset ja siksi »keitaattomat» seudut ja toiseksi koko 550-luvulle mennessä asutettu alue. Tekijä joutuu näin ollen olettamaan, että keitaan ekspansion hämäläisille erämailla on täytynyt tapahtua sydän-Hämeen asuttamisen jälkeen. Tälle otaksu-malle löytyy vahvistus teoksen kahdesta ensimmäisestä, keidas-sanan alkuperää selvittelevästä luvusta.

Terho Itkonen ei nimittäin ilman muuta tyydy aikaisemmin esitettyihin *keidas* < muinaisnorjan *skeid* -etymologioihin sellaisinaan, vaan syventyy — taaskin varsin kunnioitettavan ainesmäärän turvin — oletetun originaalin merkityshistoriaan ja pyrkii erottamistaan lukuisista merkitysryhmistä, lähinnä skannaavisten *skede*, *skeid* -paikannimien sekä vastaavan saksalaisen ja englantilaisenkin aineksen perusteella, osoittamaan sen merkityksen, joka samalla selvittäisi myös suomalaisen keitaan merkityshistorian. Painavin perustein ja skandinaavisen tutkimuksen omassa piirissä *skede*, *skeid*-nimien tulkintaa koskevan erimielisyydenkin huomioon ottaen hän päätyy merkitykseen '(kulkutieksi sopiva, vesien välinen tms.) harju', joka suorastaan ihanteellisen tarkasti sopii hämäläisen järvimaiseman keitaisiin. Eräiden äänneseikkojen perusteella pääteltävissä oleva lainauksen ajankohta (n. 550—800) puolestaan pitää hyvin yhtä keidasnimien levikin kanssa.

Keidas-sanan vanhastaan hyvin tunnetut, Pohjois-Satakunnan ja Etelä-

Pohjanmaan kansankielessä tavattavat, vain vähän toisistaan poikkeavat merkitykset '(tietynlainen) suo' ja 'suomätäs' eivät sekoita Terho Itkosen taitavasti ja hyvällä oivalluksella sommittelemaa palapeliä vaan liittyvät tarkalleen sopivina osasina vähitellen hahmottuvaan kuvaan. Nämäkin, nähtävästi Hämeenkyrön ja Sastamalan puolesta kulkeutuneen asutuksen keskuudessa syntyneet merkitykset näyttävät palautuvan vanhaan 'kannas'-merkitykseen. Linaan — vaikkapa samalla tyylinäytteeksi — kirjoittajan sanontaa: »Jos satakuntalaiset eränkävijät samanaikaisten hämäläisten tavoin ovat viljelleet *keidasta* muotisanan-omaisena kannaksen nimityksenä, sana on heidän käyttämäänään jäänyt vaille katetta heti kun kotoisista järvimaisemista on siirretty Etelä-Pohjanmaan järvet-tömään nevamaastoon. Joutilaaksi käyneelle ilmaisimelle on näissä oloissa tarjoutunut uusi tehtävä: analogia vesien välisen, kulkutienä käytetyn kannaksen ja upottavia nevasalmia erottavan, kulkemisen tukikohdaksi sopivan saarekkeen välillä on ollut niin luonteva, että se on riittänyt 'suomätäs'-merkityksen syntyyn.»

Pohjois-Satakunnan 'suo'-merkityksen osalta Terho Itkonen ei tyydy hieman väkinäiseksi arvelemaansa 'kannas' > 'suomätäs' > 'suo' -kehitykseen vaan esittää toisen, tosin samaan lähtökoh-taan perustuvan ratkaisumahdollisuu-den: Suot ja kannakset joko jouduttavat tai vaikeuttavat matkantekoa siinä mää-rin samalla tapaa, että merkityksenmuutos 'kannas' > 'suo' on voinut tapahtua suoraankin, vesilläliikkujan näkökulman vaihtuessa maallakulkijan näkymiin. Tätä otaksuaa tukevat myös muutamat itähämäläiset »suokeitaat». Omasta puolestani, paljon Pohjois-Sata-kunnan keitaiden pitkänomaisilla mätäs-kannaksilla liikkuneena sekä 'suo' ja 'suomätäs'-merkityksien yhteisen lähtö-kohdan muistaen, olisin ollut valmis uskomaan myös ensiksi esitetyn tapaiseen merkityksenkehitykseen.

Kirjasuomen tuntemasta keitaasta ei ole löytynyt Rapolan ensiesiintymäluetelon mainintaa varhaisempaa (v:lta 1865) kirjaanpanoa. Luku eksoottisen keitaan syntytaustasta ja varhaisvaiheista ei tämän takia kuitenkaan osoittaudu yhtään vähemmän kiinnostavaksi luettavaksi, sillä Terho Itkonen pystyy näkemään varsin uskottavia yhteyksiä sanan eri esiintymien välillä.

Kuva keitaan merkityshistoriasta on valmis, mutta teoksen viimeiseksi sijoitetussa luvussa tavallaan vielä tarkistetaan sen aitous aivan uudessa valossa. Skandinaaviseen *skeið*, *skedhe* -pesyeeseen näyttää nimittäin palautuvan myös lappalainen maastotermi *skai'de*, Peräpohjan murteiden *kaita*, *kaitti*. Merkitykseltään vain vähän keitaasta eriytyneinä ne todistavat 'harjanne'-merkityksen to-

della olleen skandinaavisella taholla keskeisessä asemassa. Myös ajallisesti *keidas* ja *skai'de* saattavat kuulua samaan lainakerrostumaan. Kaita ja kaiti -sanojen synonyymi, peräpohjalainen *kaira* ei näytä olevan samaa lähtöä, minkä seikan kirjoittaja varsin omaperäisesti todistelee.

Olen edellä pyrkinyt vain pääpiirteittäin esittelemään Terho Itkosen tutkimuksessaan saavuttamia tuloksia, sillä teoksen monet muut ansiot ovat kaiken aikaa niin itsestään selvinä lukijan edessä, että niiden erittely tuntuu suorastaan tarpeettomalta. Dispositio on erittäin taitavasti sommiteltu: vakuuttava ja aukoton kokonaiskuva rakentuu sivu sivulta vaivattoman tuntuisesti ja luontevasti; sanonta on persoonallisessa tuoreudessaan ja ytimekkyydessään nautittavaa. Lyhyesti sanoen: mallitutkimus.

EERO KIVINIEMI